

В.Й. ПЛИСА

СТРАХУВАННЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ВИДАВНИЦТВО "КАРАВЕЛА"

В. Й. Плиса

СТРАХУВАННЯ

*Затверджено
Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів
(закладів вищої освіти)*

Видання друге,
виправлене й доповнене

Київ „Каравела” 2019

УДК 368(07)
П 38

Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(лист № 1.4/18-Г-2926 від 30.12. 2008 року).

Рецензенти:

Вовчак О. Д.,
доктор економічних наук, професор,
(Львівська комерційна академія);

Кузнєцова А. Я.,
заслужений економіст України, доктор економічних наук, професор,
(ДВНЗ „Університет банківської справи”);

Михасюк І. Р., доктор економічних наук, професор,
(Львівський національний університет імені Івана Франка).

Плиса В. Й.

П 38 **Страховання:** Підручник, 2-ге вид, виправлене й доповнене.
– К : Каравела, 2019. – 512 с.

ISBN 978- 966–8019–51–7

У підручнику розглянуто фундаментальні питання теорії страхування, його економічну суть, функції, роль і сферу застосування; поняття, класифікації та методи оцінки ризиків; сутність, особливості, задачі та класифікації актуарних розрахунків. Зосереджено увагу на проблемах становлення та розвитку страхового ринку в Україні, його інтеграції у світовий страховий простір; сутності та основних категоріях страхового маркетингу. Значну увагу приділено порядку формування і використання страхових резервів. З'ясовано сутність, види та принципи соціального страхування. Наведено основні страхові поняття і терміни.

Для студентів закладів вищої освіти, слухачів системи післядипломної освіти, аспірантів, викладачів, усіх хто цікавиться проблемами страхування.

УДК 368(07)

ISBN 978-966–8019–51–7

© В. Й. Плиса, 2019
© Видавництво «Каравела», 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	8
1. СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ І РОЛЬ СТРАХУВАННЯ	10
1.1. Необхідність страхового захисту	10
1.2. Історія розвитку страхових відносин	12
1.3. Страхування як економічна категорія	23
1.4. Страховий фонд	25
1.5. Страховики та страхувальники	26
1.6. Принципи страхування	28
Контрольні запитання	29
2. КЛАСИФІКАЦІЯ СТРАХУВАННЯ. ПЕРЕСТРАХУВАННЯ І СПІВСТРАХУВАННЯ	30
2.1. Поняття класифікації, її наукове та практичне значення	30
2.2. Комерційне та соціальне страхування	33
2.3. Форми проведення страхування	39
2.4. Системи страхування. Франшиза	45
2.5. Перестраховання і співстраховання	46
Контрольні запитання	50
3. СТРАХОВІ РИЗИКИ ТА ЇХ ОЦІНЮВАННЯ	51
3.1. Поняття ризику	51
3.2. Класифікація ризиків	53
3.3. Ризик-менеджмент. Методи оцінки ризику	57
Контрольні запитання	60
4. СТРАХОВИЙ РИНОК	61
4.1. Загальна характеристика страхового ринку	61
4.2. Суб'єкти страхового ринку	64
4.3. Товариства взаємного страхування	73
4.4. Інститут аварійного комісара	76
4.5. Об'єднання страховиків	79
4.6. Страховий ринок України: проблеми становлення, перспективи розвитку та інтеграції у світовий страховий простір	100
Контрольні запитання	156
5. СТРАХОВИЙ МАРКЕТИНГ	157
5.1. Сутність та основні категорії страхового маркетингу	157
5.2. Необхідність та методика проведення маркетингових досліджень у страхуванні	162
5.3. STP-маркетинг у страхуванні	169
5.4. Фактори та критерії сегментації страхового ринку	171
5.5. Маркетингові стратегії охоплення ринку	174

5.6. Зміст, процедура та стратегії позиціювання страхової послуги на ринку. Стратегії позиціювання	177
Контрольні запитання	180
6. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	181
6.1. Необхідність і значення державного регулювання страхової діяльності	181
6.2. Система державного нагляду за страховою діяльністю в Україні	182
6.3. Ліцензування страхової діяльності в Україні	186
Контрольні запитання	188
7. ДОГОВІР СТРАХУВАННЯ	189
7.1. Поняття і зміст договору страхування	189
7.2. Правила страхування	190
7.3. Процедура укладання договору страхування	191
7.4. Права та обов'язки суб'єктів страхової угоди	193
7.5. Порядок і умови здійснення страхових виплат та страхового відшкодування. Відмова у страхових виплатах або страховому відшкодуванні	195
7.6. Порядок припинення дії договору страхування	197
7.7. Порядок та умови ведення страховиками персоніфікованого (індивідуального) обліку договорів страхування життя	199
7.8. Порядок та умови ведення персоніфікованого (індивідуального) обліку договорів страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою	201
7.9. Особливості забезпечення правонаступництва за укладеними договорами страхування у разі реорганізації страховиків	203
Контрольні запитання	214
8. АКТУАРНІ РОЗРАХУНКИ	215
8.1. Суть, особливості, задачі та класифікації актуарних розрахунків	215
8.2. Склад та структура тарифної ставки. Витрати на ведення справи	216
8.3. Показники страхової статистики	220
8.4. Страховий внесок. Види страхових премій	222
8.5. Кваліфікаційні вимоги до осіб, які можуть займатися актуарними розрахунками та посвідчувати їх	225
Контрольні запитання	230

9. ОСОБИСТЕ (ОСОБОВЕ) СТРАХУВАННЯ	232
9.1. Страхування життя	232
9.2. Медичне страхування	233
9.3. Страхування від нещасних випадків	256
9.4. Пенсійне страхування	283
Контрольні запитання	287
10. МАЙНОВЕ СТРАХУВАННЯ	288
10.1. Обов'язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності	289
10.2. Обов'язкове страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків	294
10.3. Обов'язкове страхування цивільних повітряних суден	297
10.4. Обов'язкове страхування об'єктів космічної діяльності (космічна інфраструктура), які є власністю України, щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском і експлуатацією її у космічному просторі	299
10.5. Обов'язкове страхування майнових ризиків під час промислової розробки родовищ нафти і газу у випадках, передбачених Законом України „Про нафту і газ”	312
10.6. Страхування електронних баз даних та програм комп'ютерних систем	316
10.7. Добровільне страхування майна підприємств, установ, організацій (крім вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ)	326
10.8. Добровільне страхування будівель, що належать громадянам	333
10.9. Добровільне страхування майна сільськогосподарських підприємств і фермерів	338
10.10. Добровільне страхування майна, що належить громадянам	350
Контрольні запитання	354

11. СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	356
11.1. Механізм, принципи та історія страхування відповідальності	358
11.2. Обов'язкове страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів	359
11.3. Обов'язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду	365
11.4. Обов'язкове страхування відповідальності власників собак за шкоду, яка може бути заподіяна третім особам	371
11.5. Обов'язкове страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно–епідеміологічного характеру	376
11.6. Обов'язкове страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів	381
11.7. Обов'язкове страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї	385
11.8. Добровільне страхування відповідальності суб'єкта підприємницької діяльності перед третіми особами за заподіяну їм шкоду внаслідок реалізації продукції	389
11.9. Страхування відповідальності експлуатанта повітряного судна за шкоду, заподіяну третім особам	394
11.10. Обов'язкове страхування відповідальності авіаційного перевізника за шкоду, заподіяну пасажиром, багажу, вантажу і пошти	395
11.11. Обов'язкове страхування відповідальності експлуатанта цивільного повітряного судна комерційної авіації; експлуатанта або власника повітряних суден авіації загального призначення, у тому числі легких, надлегких,	398

аеростатичних та аматорських; розробників, виробників цивільної авіаційної техніки, організацій з технічного обслуговування, що мають право проводити випробувальні польоти; навчального закладу під час виконання навчально–тренувальних польотів за шкоду, заподіяну третім особам	
11.12. Обов’язкове страхування відповідальності експлуатанта аеропорту (аеродрому, вертодрому, постійного злітно-посадкового майданчика) та сертифікованих суб’єктів наземного обслуговування за шкоду, заподіяну третім особам	400
11.13. Обов’язкове страхування відповідальності організацій, що надають послуги з аеронавігаційного обслуговування, за шкоду, заподіяну третім особам	403
11.14. Обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності приватних нотаріусів	405
11.15. Обов’язкове страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну доквіллю та здоров’ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою	409
11.16. Обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів	415
Контрольні запитання	437
12. СТРАХОВІ РЕЗЕРВИ	439
12.1. Страхові резерви: види, порядок формування і використання	439
12.2. Механізм формування резервів зі страхування життя	443
12.3. Розміщення страхових резервів зі страхування життя	446
12.4. Механізм формування, облік та напрямки розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя	450
Контрольні запитання	463
КОРОТКИЙ ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК ОСНОВНИХ СТРАХОВИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ	464
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	477
ДОДАТКИ	485

ПЕРЕДМОВА

Розвиток економіки України на сучасному етапі визначається перехідними явищами і процесами, які пов'язані з відмовою від командно-адміністративної системи управління і вибором ринкової. Рушійні сили такого вибору – висока ефективність і конкурентоспроможність ринкової економіки з її внутрішніми економічними важелями та стимулами розвитку.

Перехідний період в економіці України спричинив об'єктивні труднощі, пов'язані зі зламом старої страхової системи та незавершеністю, фрагментарністю побудови іншої. Загострюються ці складності суб'єктивними причинами, які зумовлені відсутністю чітко виробленої стратегії і тактики переходу від державної економіки страхування до ринкової. З огляду на це, особливої актуальності набули проблеми перебудови, адаптації та розвитку всіх складових національної страхової системи, вирішення яких забезпечить створення механізмів пристосування, виживання та гнучкості реакції на зміни зовнішніх факторів, факторів нестабільності та невизначеності, притаманних умовам переходу до ринкових форм господарювання.

Перехід від адміністративної системи управління до ринкової, трансформація народного господарства в економіку відкритого типу потребує засвоєння нових нестандартних підходів до вибору стратегії забезпечення належного рівня розвитку страхових відносин як на макро-, так і на мікрорівні. Ці підходи повинні спиратися на науково-обґрунтовані стратегії розвитку, на широко розгалужену інформаційну мережу, яка безупинно досліджує соціально-економічні процеси, економічну політику, економічну й страхову кон'юнктуру та їхні тенденції. Такий підхід повинен ґрунтуватися на об'єктивних закономірностях функціонування та розвитку економічних систем, враховувати вплив зовнішніх і внутрішніх факторів.

Специфічні страхові відносини є об'єктом страхової науки і відповідно предметом вивчення навчальної дисципліни „Страхування”, яка розкриває фундаментальні питання теорії страхування, розглядає його економічну суть, функції, роль і сферу застосування. Вона вивчає зміст найважливішої страхової термінології, класифікацію страхування і організаційні принципи побудови системи страхових організацій, методика розрахунку страхових тарифів; висвітлює основні умови кожного виду

страхування, методика визначення збитку і страхового відшкодування, економічного аналізу та оцінки страхових операцій, іншу інформацію. Зміст навчального матеріалу дає змогу здобути необхідну суму знань, яка відповідає вимогам, що ставлять перед фахівцями – економістами вищої кваліфікації.

Становлення ринкової економіки неможливе без добре підготованих фахівців, які опанували фундаментальні принципи організації страхових відносин. На вирішення цієї проблеми і націлений даний підручник.

Головна задача підручника – допомогти студентові у вивченні таких складних питань страхування, як актуарні розрахунки, основи класифікації страхування, договір страхування, страховий ринок та його інфраструктура, страхові ризики та методи їх оцінювання, страховий маркетинг.

Структура підручника відповідно до поставленої задачі складається з логічно пов'язаних між собою тематичних блоків. Таких блоків дванадцять. Кожний тематичний блок підручника побудований так, щоб активізувати пізнавальну діяльність студента. Проблематику теми узагальнюють контрольні запитання, якими закінчується кожний тематичний блок. Запитання допоможуть студентові визначити рівень засвоєння опрацьованого матеріалу.

Навчальне видання

ПЛИСА Володимир Йосипович

СТРАХУВАННЯ

Підручник

Видання друге,
виправлене й доповнене

Керівник видавничих проектів Ю.В. Піча

Підписано до друку 01.08.2019 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Excelsior.
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 30,5. Обл.-вид. арк 31,65.

Видавництво «Каравела»,
просп. Рокосовського, 8а, м. Київ, 04201, Україна.
Тел. (044) 592-39-36. E-mail: caravela@ukr.net
www.caravela.kiev.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції: ДК №2035 від 16.12.2004 р.